

JUDr. Martin Puchalla,

interný doktorand

Katedra trestného práva, Právnická fakulta UPJŠ Košice, SR
advokát, Košice

Obhajoba v prípravnom konaní podľa nového Trestného poriadku.

Dňa 1.1.2006 nadobudol účinnosť zákon č. 301/2005 Z.z. – Trestný poriadok, ktorý predstavuje komplexnú rekodifikáciu (a nahradenie) doteraz platného a mnohokrát novelizovaného Trestného poriadku – zákona č. 141/1961 Zb.

Zámerom rekodifikácie trestného procesného práva bolo pritom podľa jej autorov zmodernizovať doposiaľ uplatňovaný proces. Proces, ktorého základom bol zákon č. 141/1961 Zb. bol totiž veľmi komplikovaný, ťažkopádny a rovnako rigoróznym bez ohľadu na to, či ide o trestné stíhanie skutkovo a právne jednoduchého prípadu, alebo prípadu značne náročného. Okrem toho do 31.12.2005 platný a účinný Trestný poriadok nezabezpečoval dostatočne rešpektovanie základných ľudských práv a slobôd v trestnom konaní (pri súčasnom rešpektovaní oprávnených záujmov spoločnosti), no na strane druhej umožňoval zdĺhavé a málo efektívne konanie.¹

Uvedené nedostatky starej procesnej úpravy a ním protichodné atribúty, na ktorých má stáť nový Trestný poriadok sú veľmi dôležité najmä vo vzťahu k uplatneniu jedného z najzákladnejších práv obvineného (ako podľa mňa najdôležitejšieho subjektu trestného konania), a síce jeho práva na obhajobu.

Pripadá mi totiž smutné konštatovanie H. Schwartza z Americkej univerzity vo Washingtone D.C., keď hovorí, „že nielenže skoro všetky vlády tyranov zneužívajú trestný proces na presadenie vôle snažiac sa pritom o zachovanie zdania zákonnosti, ale že dokonca i demokratické vlády, ak sa ocitnú v tiesni používajú trestný proces neoprávnene proti domnelým nepriateľom, a niekedy aj proti tým, ktorí iba jednoducho nesúhlasia s ich oficiálnou politikou.“²

V snahe eliminovať takéto zneužívanie v spoločnosti nevyhnutného inštitútu trestného procesu je potrebné, čo najprecíznejšie upraviť právo na obhajobu, a to vo

¹ Legislatívny zámer Trestného poriadku

² Šámal Pavel, Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému, Codex Bohemia, s.r.o., Praha 1999, s. 10

všetkých štádiách trestného konania. Jeho realizácia v štádiu prípravného konania aj s vynárajúcimi sa problémovými otázkami je predmetom zamyslenia sa v tomto príspevku.

Právo na obhajobu všeobecne.

Zásada práva na obhajobu je vyjadrená v čl. 50 ods. 3 Ústavy SR a v čl. 40 ods. 3 Listiny základných práv a slobôd. Právo na obhajobu upravuje aj čl. 6 ods. 3, písm. b) a c) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Konečne zásadu práva na obhajobu upravuje § 2 ods. 9 Trestného poriadku. Každá z uvedených úprav, pritom reprezentuje požiadavku, aby v trestnom konaní bola zaručená úplná ochrana zákonných práv a záujmov osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie.

Právo na obhajobu v jeho najzákladnejšej podobe teda znamená nevyhnutnosť zabezpečiť práva obvineného tak, aby v konaní boli objasnené aj všetky skutočnosti svedčiace v prospech obvineného (čo koniec koncov vyplýva aj zo zásady náležitého zistenia skutkového stavu). Primerane vec zjednodušiac má právo na obhajobu (spolu s inými zásadami trestného konania) viesť k tomu, aby na jednej strane nebola odsúdená nevinná osoba a na strane druhej, aby páchateľ bol odsúdený iba za to, čo skutočne spáchal.³

Právom na obhajobu sa rozumie súhrn práv daných osobe, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie. Toto právo sa vzťahuje na celé trestné konanie a zahrňuje odhliadnuc napr. od práva žiadať od všetkých orgánov činných v trestnom konaní a súdu, aby boli objasnené aj okolnosti svedčiace v prospech obvineného (§2 ods. 10), či poučovacej povinnosti (§34 ods. 4) najmä:

1. právo obvineného vedieť z čoho je obvinený (§ 34, § 206),
2. právo osobnej obhajoby (§34), ktoré môže obvinený realizovať buď aktívnym spôsobom (najmä výpoveďou, účasťou na úkonoch, navrhovaním dôkazov a pod.), alebo pasívnym spôsobom vo forme využitia práva odoprieť výpoveď,⁴

³ porovnaj napr. Minárik Š., a kol.: Trestný poriadok – Stručný komentár, IURA EDITION, spol. s r.o., Bratislava 2006, str. 36

⁴ podľa čl. 50 ods. 4 Ústavy SR práva odoprieť výpoveď nie je možné obvineného pozbaviť nijakým spôsobom

3. právo zvoliť si obhajcu a vykonávať právo na obhajobu cestou svojho obhajcu (§34, §36 a ďalšie),
4. právo na povinnú obhajobu (§37, §38), resp. právo na ustanovenie obhajcu v prípade, že obvinený nemá dostatočné prostriedky na úhradu trov obhajoby (§40 ods. 2).

Dotknuté čiastkové atribúty práva na obhajobu sa ako už bolo uvedené uplatňujú v celom trestnom konaní, pričom s ohľadom na široký rozsah problematiky, zameriam sa na obhajobu v prípravnom konaní s načrtnutím otázok, ktoré môžu viesť k odbornej diskusii.

Prípravné konanie a obhajoba

Vyššie v texte som naznačil základný rozsah práva na obhajobu.

Sledujúc zámer príspevku (poukázať na obhajobu v prípravnom konaní) je navyše potrebné vymedziť toto procesné štádium. Prípravným konaním sa teda v zmysle legálnej definície, nachádzajúcej sa v ust. § 10 ods. 14 Trestného poriadku rozumie úsek od začatia trestného stíhania do podania obžaloby, návrhu na schválenie dohody o uznaní viny a prijatí trestu alebo právoplatnosti rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní vo veci samej.

V zmysle nového Trestného poriadku by v štádiu prípravného konania podľa môjho názoru zrejme nemali byť väčšie problémy s čiastkovým atribútom práva na obhajobu vyššie v texte označeným pod bodom 1., a síce právom obvineného vedieť z čoho (akého skutku a akého trestného činu) je obvinený.

Dovoľujem si tu poukázať na pomerne podrobnú úpravu inštitútu vznesenia obvinenia obsiahnutú v ust. § 206 Trestného poriadku, podľa ktorej uznesenie o vznesení obvinenia musí okrem iných skutočností obsahovať opis skutku s uvedením miesta, času, prípadne iných okolností, za ktorých k nemu došlo tak, aby skutok nemohol byť zamenený s iným skutkom, zákonného pomenovania trestného činu, o ktorý v tomto skutku ide, a to aj s uvedením príslušného ustanovenia Trestného zákona a skutočností, ktoré odôvodňujú vznesenie obvinenia.

Navyše dotknutá úprava zakotvuje povinnosť policajta uznesenie o vznesení obvinenia (a rovnako aj uznesenie, ktorým bolo jednak začaté trestné stíhanie a súčasne vznesené obvinenie – porovnaj § 206 ods. 2 Trestného poriadku) ihneď

oznámiť obvinenému a v prípade, že bolo uznesenie oznámené jeho vyhlásením, povinnosť policajta bez meškania vydať obvinenému rovnopis tohto uznesenia.

Zárukou rešpektovania práva obvineného vedieť z čoho je obvinený predstavujú aj odseky 4.-6. citovaného zákonného ustanovenia, ktoré upravujú postup v prípade zistenia ďalšieho skutku, pre ktorý nebolo dovtedy vznesené obvinenie resp. ďalšieho čiastkového útoku pokračovacieho trestného činu, na ktorý sa uznesenie o vznesení obvinenia nevzťahovalo (ods. 4, ods. 5), prípadne postup v prípade, že skutok, pre ktorý bolo vznesené obvinenie je iným, alebo aj ďalším trestným činom, ako bol v uznesení o vznesení obvinenia právne kvalifikovaný (ods. 6).

V súvislosti s právom obvineného vedieť z čoho je obvinený (a v spojitosti s tým) náležitej prípravy osobnej obhajoby, či obhajoby prostredníctvom obhajcu je treba spomenúť aj ust. § 234 ods. 2 Trestného poriadku, ktoré upravuje povinnosť prokurátora upozorniť obvineného a tam uvedené subjekty pred podaním obžaloby na zamýšľanú zmenu právnej kvalifikácie skutku.

Viac potencionálnych problémov (o ktorých konečný verdikt, či naozaj ide o problémy prinesie až právna prax) podľa môjho názoru vyvstáva v štádiu prípravného konania v spojitosti s čiastkovým atribútom práva na obhajobu vyššie v texte označeným pod bodom 2., a síce právom obvineného na osobnú obhajobu.

Obsah tohto čiastkového práva obvineného je definovaný najmä v ust. § 34 Trestného poriadku, ale aj v ďalších procesných ustanoveniach.

V prvom rade treba uviesť, že možno v zásade pozitívne hodnotiť oprávnenie obvineného nielen navrhovať, ale aj obstarávať a predkladať dôkazy slúžiace na jeho obhajobu. Jedným dychom však hodno dodať, že načrtnutá možnosť obvineného nemá a v súlade so základnými zásadami trestného konania ani nemôže znamenať prenesenie dôkazného bremena na obvineného (to má aj podľa nového Trestného poriadku v prípravnom konaní na svojich pleciach orgán činný v trestnom konaní), ale má znamenať určitú (aj keď podľa mňa iba formálnu) „rovnosť zbraní.“ Nie je totiž možné porovnávať schopnosť celej mašinerie orgánov činných v trestnom konaní vyhľadávať a obstarávať dôkazy so schopnosťou samotného obvineného vykonávať takúto činnosť. Ak sa však obvinený do takéhoto „nerovného boja“ predsa len pustí, je možné pozitívne hodnotiť ust. § 119 ods. 3 Trestného poriadku, podľa

ktorého v prípade oslobodenia spod obžaloby podľa ust. § 285 písm. a), b) alebo c) nahradí účelne vynaložené náklady obvineného na získavanie dôkazov štát.

Ako už bolo spomenuté, osobnú obhajobu môže obvinený realizovať aj pasívnym spôsobom vo forme využitia práva odoprieť výpoveď. V praktickom ponímaní sa však doposiaľ mnohokrát stávalo, že využitie tohto (najzákladnejšieho) práva obvineného bolo zo strany orgánov prípravného konania chápané ako „dôkaz“ proti obvinenému, a to zrejme na základe subjektívneho zhodnotenia situácie príslušným orgánom prípravného konania. Z teoretického hľadiska neveriteľným (no v praxi nie nevyskytujúcim sa) prípadom bývala dokonca aj situácia, že sa takéto subjektívne hodnotenie dostávalo do odôvodnenia rozhodnutí vydávaných v prípravnom konaní. Zrejme aj to viedlo zákonodarcu k chvályhodnej explicitnej úprave uvedenej v ust. § 201 ods. 4 in fine, keď stanovil, že odopretie výpovede sa nesmie použiť ako dôkaz proti obvinenému (aj keď je jasné, že ani akákoľvek explicita zákona nezabráni vnútornému subjektívnemu hodnoteniu takéhoto postoja príslušným orgánom prípravného konania).

Konečne s osobnou obhajobou je úzko spojené oprávnenie obvineného upravené v ust. § 213 ods. 1 Trestného poriadku, a síce aktívna účasť obvineného na vyšetrovacích úkonoch prípravného konania. Nedostatkom z hľadiska práva obvineného na obhajobu sa však podľa mňa javí skutočnosť, že o účasti obvineného na vyšetrovacích úkonoch rozhoduje policajt, ktorému zákon dáva aj možnosť obvinenému takúto účasť nepovoliť. Vystáva tu teda otázka, ako zabezpečiť kontradiktórnosť konania (a najmä jej elementárnu súčasť v podobe možnosti krížového výsluchu svedka) v prípadoch, keď policajt účasť obvineného na úkone prípravného konania využijúc svoje oprávnenie uvedené v § 213 ods. 1 Trestného poriadku nepovolí, a úkon nebude opätovne možné vykonať v konaní pred súdom (hoc najprv možno aj dôvodne predpokladal, že ho v konaní pred súdom vykonať bude možné) ?

Vhodnejšou formuláciou tohto zákonného ustanovenia, by preto podľa môjho názoru bolo stanoviť právo obvineného byť prítomný v zásade na všetkých úkonoch prípravného konania (najmä ak obvinený nemá obhajcu), so stanovením výnimiek, ktoré by toto právo obmedzovali (napr. nemožnosť zabezpečiť účasť obvineného).

Zmeny (a zmeny, nie vždy jednoznačne pozitívneho charakteru) sa v novom Trestnom poriadku vynárajú aj v spojitosti s čiastkovými atribútmi práva na obhajobu

vyššie v texte označenými pod bodmi 3.a 4., a síce právom obvineného na obhajobu prostredníctvom zvoleného, či ustanoveného obhajcu.

Dovolím si začať s pozitívnymi prvkami, ktoré nový Trestný poriadok so sebou v tomto ponímaní priniesol, aj keď hneď prvá tu uvedená a podľa mňa pozitívna skutočnosť paradoxne znamená zachovanie stavu spred prijatia nového Trestného poriadku.

Mám tu na mysli realizáciu povinnej obhajoby cestou od štátu nezávislých advokátov a nie cez inštitút verejného obhajcu, ktorý inštitút navrhoval predkladateľ návrhu nového Trestného poriadku. Odhliadnuc od všetkých úskalí, ktoré inštitút verejného obhajcu so sebou mal priniesť, a na ktoré odborná verejnosť pred prijatím nového Trestného poriadku neustále poukazovala⁵, mám za to, že iba od štátu nezávislý subjekt (advokát) môže byť dostatočným protipólom orgánov činných v trestnom konaní.

Pristaviac sa ešte na chvíľu pri inštitúte povinnej obhajoby v prípravnom konaní zákon zredukoval povinnú obhajobu, ktorej dôvodom bola určitá závažnosť trestného činu iba na prípady konania o obzvlášť závažnom zločine (§ 37 ods. 1, písm.c)). Navyše má obvinený možnosť sa po obligatórnej prvej porade s obhajcom výslovným vyhlásením tohto práva vzdať a v ďalšom postupe konania sa obhajovať len cestou osobnej obhajoby. Uvedené má podľa môjho názoru racionálny základ a uprednostňuje vôľu obvineného pred striktným uplatňovaním povinnej obhajoby.

Významným pozitívom nového Trestného poriadku z hľadiska obhajoby je podľa môjho názoru ust. § 36, ods. 1, ods. 2. Podľa citovaného ustanovenie môže byť obhajcom len advokát, ktorý sa však pri úkonoch trestného konania môže nechať zastúpiť advokátskym koncipientom, a to pokiaľ ide o v tomto príspevku rozoberané prípravné konanie ako v konaniach o prečine, tak aj v konaniach o zločine (s výnimkou obzvlášť závažného zločinu). V konaní pred súdom je táto možnosť daná, ak ide o konanie o prečine. Uvedené považujem za dôležité najmä z hľadiska náležitej prípravy koncipienta na povolanie advokáta. Podľa doteraz platnej úpravy totiž koncipient v zastúpení svojho školiteľa (advokáta) mohol vykonávať iba úkony prípravného konania, nemohol však absolvovať hlavné pojednávanie, či verejné zasadnutie (snáď iba ako verejnosť), čo značne redukovalo

⁵ pozri napr. Olej J., a kol.: Slovenská advokácia a nové trestné kódexy, Bulletin slovenskej advokácie, Slovenská advokátska komora Bratislava, 2006

jeho prípravu na obhajobu v trestnom konaní, ktorú v budúcnosti, už ako advokát má vykonávať.

Na druhej strane zákon (a to aj v prípravnom konaní) obmedzil možnosť koncipienta zastupovať advokáta iba za splnenia podmienky, že obvinený s tým súhlasí. Je síce nepopierateľným (a s ohľadom na všetky okolnosti aj logickým) právom obvineného dať či nedať súhlas, aby úkony za advokáta vykonával jeho koncipient, avšak až prax môže ukázať, či uvedená podmienka v prípade nesúhlasných stanovísk obvinených nebude spôsobovať prietahy v prípravnom konaní.

Na rozdiel od uvedených skutočností sa už menej pozitívnu zmenou javí úprava účasti obhajcu na úkonoch prípravného konania.

Podľa ust. § 213 ods. 2 má obhajca právo od vznesenia obvinenia zúčastniť sa úkonov, ktorých výsledok môže byť použitý ako dôkaz v konaní pred súdom, s výnimkou, že vykonanie úkonu nemožno odložiť a obhajcu o ňom vyrozumieť. Na rozdiel od vyššie v texte rozoberaného odseku 1 dotknutého ustanovenia, ktoré priamo upravuje oprávnenie policajta rozhodnúť o tom, či obvinenému účast' na úkone povolí alebo nie, v prípade obhajcu zákon od momentu vznesenia obvinenia dáva obhajcovi možnosť týchto úkonov sa zúčastniť. Vágnou (a podľa môjho názoru reálne nezhodnotiteľnou) je v súvislosti so zabezpečením práva na obhajobu podmienka, ktorý úkon bude nakoniec použitý v konaní pred súdom.

Riešením (avšak s nejasným výsledkom) by mohla byť situácia predpokladaná v odseku 3. citovaného ustanovenia, a síce oznámenie obhajcu policajtovi, že sa chce zúčastniť **všetkých vyšetrovacích úkonov**. V takom prípade je totiž policajt povinný včas mu oznámiť čas, miesto konania úkonu a druh úkonu. V tejto súvislosti sa žiada uviesť, že oznámenie podľa ust. § 213 ods. 3 má by dostatočne konkrétne (s uvedením napr. svedka a okolnosti na ktorú bude svedok vypočutý) tak, aby obhajca vedel jednak relevantne zvážiť svoju účast', či neúčast' na nariadenom úkone prípravného konania, a v prípade kladného rozhodnutia sa vedel na v kontradiktórnom konaní nesmierne dôležitú aktívnu obhajobu náležito pripraviť.⁶ Opačná situácia totiž aj podľa môjho názoru znamená porušenie práva na obhajobu, ktoré porušenie práva na obhajobu v prípravnom konaní môže mať závažné

⁶ k tomu pozri bližšie Maďar M.: Obsah vyrozumienia obhajcu o konaní vyšetrovacích úkonov v trestnej veci, Bulletin slovenskej advokácie č. 12/2005, SAK Bratislava, str. 25 a nasl.

dôsledky aj v konaní súdnom (porovnaj napr. § 241 ods. 1, písm.f), §244 ods. 1, písm. h), § 331 ods. 1, písm. b) a pod.)

Zamyslenia hodným je postoj obhajoby v súvislosti s rozhodnutiami v prípravnom konaní, vydanie ktorých je závislé (okrem iných podmienok) aj od postoja obhajoby (napr. vo forme odporúčenia klientovi priznať spáchanie skutku). Mám tu na mysli najmä podmiennečné zastavenie trestného stíhania (§216), zmier (§220), či nový inštitút dohody o vine a treste(§232 a nasl.). V prípade prvých dvoch inštitútov sa z môjho pohľadu problematickým javí postoj obhajoby najmä preto, že tak v prípade podmiennečného zastavenia trestného stíhania (a to aj po osvedčení sa obvineného v priebehu skúšobnej doby), ako aj v prípade zmieru sa v odpise z registra trestov nachádza údaj o využití týchto inštitútov vo vzťahu k obvinenému.⁷

Zo strany obhajcu tu teda nie neoprávnene vyvstáva otázka: „Odporučiť klientovi toto mimosúdne vybavenie veci, či trvať na súdnom prejednaní ?“ Táto otázka je pritom o to akútnejšou v spojení so skutočnosťou, že množstvo právnych predpisov priamo, či nepriamo ustanovuje občanovi povinnosť (najčastejšie v súvislosti s preukazovaním bezúhonnosti) predkladať odpis z registra trestov.⁸

V prípade dohody o vine a treste (realizovanej po skončení prípravného konania) tu z môjho pohľadu existuje opačná situácia a obava zároveň. Podľa novelizovaného ustanovenie § 14 ods. 3 vyhl. č. 655/2004 Z.z. o odmenách a náhradách advokátov za poskytovanie právnych služieb⁹, totiž advokátovi okrem odmeny za skutočne zrealizované úkony právnej služby patrí aj odmena vo výške 6-násobku základnej sadzby tarifnej odmeny za jeden úkon právnej služby v prípade, že bola súdom schválená dohoda o vine a treste pred podaním obžaloby.

Nech mi kolegovia advokáti odpustia, že idem možno s kritikou do vlastných radov, ale s ohľadom na to, že aj advokáti trpia nedokonalosťami od vekov vlastnými ľudskému rodu nedá mi nepoložiť si otázku: „Nebude takáto „motivácia“ smerovať k čo najskoršiemu vybaveniu veci dohodou o vine a treste možno aj so zanedbaním určitých povinností obhajoby ?“

Odpovedať na túto i ďalšie v texte nastolené otázky teraz sa mi javí trúfalé. Preto s pokorou poviem, že: „Neviem. “ Na druhej strane však viem, že iba odborná

⁷ porovnaj § 7 ods. 10 zák. č. 311/1999 Z.z.

⁸ podľa údajov GP SR sa v súčasnosti ročne vydáva cca 294 000 odpisov registra trestov – zdroj : Dôvodová správa k návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 311/1999 Z.z. o registri trestov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý predložil Generálny prokurátor SR a bol dňa 24.10.2005 vzatý späť z medzirezortného pripomienkovania

⁹ novela bola vykonaná vyhl. č. 649/2005 Z.z. s účinnosťou od 1.1.2006

diskusia o načrtnutých problémoch, a najmä každodenná prax môžu ukázať, či o problémy skutočne ide. A verte mi budem len rád ak sa ukáže, že moje otázky, či obavy boli zbytočné...

Resumé

JUDr. Martin Puchalla,

interný doktorand

Katedra trestného práva, Právnická fakulta UPJŠ Košice, SR
advokát, Košice

Obhajoba v prípravnom konaní podľa nového Trestného poriadku.

Právo na obhajobu predstavuje jedno zo základných práv obvineného v trestnom konaní. Najmä od jeho uplatnenia mnohokrát závisí zákonnosť celého trestného konania. Právo na obhajobu pritom zaujíma dôležité miesto nielen v konaní pred súdom, ale aj v prípravnom konaní.

S ohľadom na skutočnosť, že dňa 1.1.2006 nadobudol účinnosť zákon č. 301/2005 Z.z. – Trestný poriadok, ktorý predstavuje komplexnú rekodifikáciu trestného procesného práva sa autor príspevku zaoberá niektorými otázkami práva na obhajobu v štádiu prípravného konania.

Autor rozoberá niektoré zmeny, ktoré v súvislosti s právom na obhajobu v prípravnom konaní priniesla nová právna úprava a načrtáva aj možné problémové oblasti.